

Како је покатоличена западна Херцеговина

BY [SANJA BAJIĆ](#) · PUBLISHED 12. ДЕЦЕМБРА 2016. · UPDATED 6. ЈУНА 2017.

Завршна фаза потпуног римокатоличења Западне Херцеговине, започета у петнаестом, догодила се у двадесетом веку. У току два светска рата, и у верско-грађанском рату који се водио од 1991. до 1995. године римокатолици су, предвођени својим бискупима и свештенством, народним првацима и институцијама којима је дух задахнула Римокатоличка црква, насиљем (покољима и прогонима) избрисали и последње оазе српског православног народа, који је још у седамнаестом и осамнаестом веку чинио већину становништва ових простора. И у Западној Херцеговини, која се најдуже опирала Римској цркви и која је од свих далматинских приобалних региона последња покатоличена, поновио се онај својеврсни феномен: прво је, прешавши из православља у римокатоличанство, српско православно становништво променило веру, а онда су крајем деветнаестог века римокатолички свештеници, уз помоћ аустроугарске државе, Србе римокатолике преименовали у Хрвате, створивши уједно од њих најфанатичније противнике Срба и православља.

Римокатоличка вера, или како се то онда звало латинска вера, тек у шеснаестом веку почиње озбиљније да пушта корене у данашњој Западној Херцеговини – западним земљама обласног господара Стефана Косаче,

Херцега од Светога Саве, што су се простирале од десне обале Неретве до реке Цетине, на југу до Јадранског мора, а на северу северним ободима Рамске долине, северним ободима Дувањског и на највећем делу Ливањског поља. Овај историјски и географски простор антропогеограф Јевто Дедијер уврстио је у Стару Херцеговину. И у административној подели Српске православне цркве већи део Западне Херцеговине био је у саставу Захумско-херцеговачке епархије. Дувно, као најистуренија тачка на северозападу Старе, али и Западне Херцеговине помиње се први пут у историјским изворима у првој половини осамнаестог века као саставни део Захумско-херцеговачке епархије, али постоји уверење да је Дувно одавно било у саставу ове епархије чија се граница простирала северном страном дувањског краја, што се пренело и после реорганизације Митрополије херцеговачке дијацезе и тако остало до данас.

Овај простор поклапа се и са Паганијом, о којој у 30. и 36. глави сведочи најцењенији и највише цитирани историјски извор “О управљању државом“ Константина Порфирогенита, коју по реци Неретви назива и Неретљанском облашћу, наводећи да је дуго времена била некрштена и коју су због тога звали Паганија. У тој области, како сведочи Порфирогенит, живели су Срби којима је владао српски владар. Неретвљани, чувени морски пирати, како тврди Порфирогенит, били су Срби, а овамо су дошли у време цара Ираклија. Међу три неретвљанске жупе које је Порфирогенит записао под именима – Растоц (Расток, на истоименом језеру код Вргорца), Макар (центар у данашњем селу Макар код Макарске), је и жупанија Дален (Дувно) “која је далеко од мора и они (тј. њени становници) живе од обрађивања земље“. Међу познатим историчарима који су жупу Дален прихватили као Дувно били су Срби – Љубомир Ковачевић и Љубомир Јовановић, Хрвати – Таде Смичиклас, Вјекослав Клајић, затим Константин Јирачек, а интересантна су и запажања ученог свештеника Љубе Влачића.

О средњовековној вери становника Западне Херцеговине, некадашње Паганије, сведоче стећци, остаци разних гробаља, темељи и спомени о бројним црквама и неколико манастира. Један од најбољих познавалаца средњовековних стећака у Херцеговини, Херцеговац по рођењу, римокатолик по вероисповести, ђак фрањевачке гимназије на Широком Бријегу, Марко Вего, нудећи бројне доказе утврдио је да су те стећке на гробовима подизали верници који су исповедали православну веру, да су то у ствари били гробови

православаца. На овом простору поред древних манастира који су били подигнути у приморју (Заострог, Макарска) и на крајњем југозападном делу Западне Херцеговине, на Дувањском пољу постојао је манастир Лабостин или Хлабостин; сачувао се и печат овог манастира, али и још неки материјални трагови и народно сећање, а који је, по свој прилици, био разорен у првим вековима турског ропства.

Историчари Српске православне цркве још се нису довољно бавили историјом хришћанства на простору некадашње Порфирогенита Неретвљанске области. Не узима се довољно у обзир ни чињеница да је у Солину, код данашњег Сплита, још од апостолских времена постојала црква коју су, како тврде неки истраживачи, успоставили апостол Павле и његов ученик Тит. Када је у Римском царству хришћанство добило дозволу за постојање и када је касније постало званична државна религија, епископи Солинске цркве именовани су у Цариграду, а не у Риму. Православну веру, све до Сплитских црквених сабора крајем десетог и почетком једанаестог века, исповедали су и Хрвати, којима је римски папа после наметао епископе који су му се покоравали. И монаштво чији је родоначелник Свети Иринеј дошло је на ове просторе са хришћанског истока. Први православни манастири у Макарском приморју, како тврди Никодим Милаш, подигнути су 872. године у Заострогу, Пољцима и Макару, а манастир у Макару одржао се

све до петнаестог века, а њихове развалине почетком двадесетог века народ је називао “манастиринама”. У тим манастирима, о чему је сведочио фра Анте Лулић, боравили су калуђери василијанци, из реда Василија Великог, а томе реду припадала је и већина монаштва средњовековне Цркве босанске. У тим манастирима су се, како каже Никодим Милаш, примењивала правила Антонија Великог и Василија Великог.

Богомоље Светосавске Цркве

Када је Свети Сава 1219. године постао први српски архиепископ и успоставио аутокефалну Српску архиепископију древни неретвљански простори нашли су се у окриљу Српске цркве, где је, као четврта по реду, основана Захумско херцеговачка епархија, а седиште епископа било је у цркви Свете Богородице на Стону. Оснивањем Захумске епископије и захваљујући духовној делатности коју је покренуо Свети Сава утицај Српске цркве осетио се и у Неретвљанском и Макарском приморју. У Макарској су тада постојале две српске цркве – Светог Николе и Светог Панкратије, а на полуострву Пељешцу чије је становништво тада исповедао једино православну веру, биле су четири православне цркве – Светог Стефана, Светог Ђорђа, Светог Николе и Свете Марије, на острву Корчули уздизала се тада православна црква Светога Вида, а на Мљету манастир Свете Марије. О тим богомољама сачували су се помени у повељама српских владара из лозе Немањића. Већ по оснивању Хумске епископије Стефан Првовенчани и Свети Сава даровали су саборној цркви Свете Богородице на Стону, у којој је било и седиште епископа, бројна села међу којима је било и Живошће код Макарске, а ова донација поновљена је и у сачуваној повељи Уроша I којом се ово потврђује. Стефан Првовенчани даривао је манастиру Свете Марије на острву Мљету неколико села, ову повељу потврдио је и краљ Милутин. Сачувала се и повеља краља Стефана Дечанског којом он потврђује једну даровницу своје мајке манастиру Свете Марије на Мљету. Место у коме је била црква Свете Тројице којој Јелена, ћерка кнеза Лазара Хребељановића и жена војводе Сандаља Хранића Косаче, својим тестаментом намењује поклон, за неке историчаре била је Корчула. Из овога времена је можда и манастир Лабостин на Дувањском пољу.

Срби са Макарског приморја и његовог залеђа, из Западне Херцеговине која се географски поклапа са Порфирогенитовом земљом Неретвљани, последњи су од свих далматинских области од Бара до Ријеке оставили православну, и

прешли у католичку веру. О томе уосталом сведоче и бројни римокатолици, истраживачи прошлости макарског подручја од којих многи потичу са тих предела. Писац прве познатије књиге о Макарској, Мирослав Алачевић тврдио је да су становници ових крајева “најкасније оставили православну веру, што је у њима, за средњих векова цветала и владала домаћа богумилска вера, богумилство и ћирилица и уз њу скопчана књижевност”. Он је такође указивао да је у библиотекама и архивама манастира у Макарском приморју било доста старих непровучаних књига и вредних предмета који сведоче о добу када је становништво ових крајева исповедао православну веру. Један од најпознатијих римокатоличких истраживача макарског подручја друге половине деветнаестог века, и један од најпознатијих далматинских интелектуалаца тога доба, Миховил Павлиновић написао је једном приликом: “Прича је у пуку да у давне вијеке и Пољичани су били источног обреда као што је добар део далматинских Загораца “. Ове тврдње понављали су још и неки римокатолички писци као што су фра Анте Лулић и дон Јаков Боглиц који су за далматинске римокатолике говорили да су то Срби који су примили католичку веру.

После сплитског црквеног сабора из 1075. године на коме је одлучено да се православље у Далмацији искорени, римокатолички бискупи из Сплита насртали су током средњег века на Неретвљанску област да Неретвљани ставе под скут римског папе. Током дванаестог и тринаестог века Срби на челу са племићком породицом Качић, која је држала тврди град Омиш, снажно су им се супротстављали. Људи господара Омиша, Николе Качића (1167 – 1180) каменовали су испод Дебелог брда код Мостара сплитског надбискупа Рајнерија. Посебно се срчано одупирао насртајима римокатолицианства кнез Младуче Качић који је организовао напад на крсташе који су се преко његове територије кретали у Свету земљу, а сам кнез Младуче је оптужен да је убијао, и чак живе дерао крсташе. Римокатолички свештеници нису имали приступа овим крајевима када је Неретвљанска област ушла у састав средњовековне Босне.

Вероломне велможе Влатковићи

Неки истраживачи, позивајући се на један докуменат, писан на пергаменту, који се чувао у архиву самостана у Макарској, тврде да је римокатоличку веру у овом делу Далмације и њеног залеђа увео на силу средњовековни велможа Жарко Хумски, господар овог подручја. Он је наводно 1468. године

наредио да се из самостана у Макарском приморју истерају римокатолички монаси из реда Светог Августина, а на њихово место довео је фрањевце. Археографским испитивањима овог документа, које су у двадесетом веку урадили хрватски научници, утврђено је да је реч о фалсификату Римокатоличке цркве, урађеном у осамнаестом столећу. Овај фалсификовани докуменат чувао се средином двадесетог века у архиву самостана Заострог, а хрватски историчар Карло Јуришић сматра да неки његови наводи “могу бити истинити”. Изнесен је и податак да је Жарко Хумски 1460. године на силу преузео властелинство Заострог, одакле је, са њиховог поседа, протерао српске православну властелинске породицу Југовиће, а онда изложио њихову имовину јавној продаји, коју је затим сам купио. На новокупљеним поседу нашао се и православни манастир Заострог, из кога је протерао православне калуђере, на њихово место довео је римокатоличке монахе Светог Августина, августијанце, а касније је уместо њих 1468. довео босанске фрањевце.

У историјским изворима који сведоче о последњим годинама постојања средњовековне области Херцеговине, која је била посед обласног господара Стефана Вукчића Косаче, често се помиње Жарко Хумски. Припадао је породици Влатковића која је на историјској сцени имала неколико великаша, и била је у вазалним односима према Косачама са којима је била у сталним сукобима. А те сукобе подгревали су сви они који су као и Влатковићи били у непријатељским односима са Херцегом Стефаном, а нарочито је то чинила Дубровачка Република. Влатковићи су, како сматра Винко Форетић, били самостални у односу на обласне господаре Косаче, а године 1466. ставили су се под окриље угарског краља Матије. Изгледа да је у то време ова породица прихватила и римокатоличку веру а један од Жаркове браће, кнез Андрија Влатковић приступио је 1458. године фрањевачком реду где је добио име Августин, оставши међу фрањевцима само две године, а онда се вратио својој жени. Изгледа да је Августин, или Фрагустин како су га звали савременици, био лабилна личност; године 1482. прихватио је врховну власт Турака, а неки сматрају да је тада био прешао и на ислам, а онда се опет вратио римокатолицизму, до краја живота задржао своје редовничко име, и сахрањен је у манастиру Заострог. Изгледа да га је нацивео брат Жарко који је умро у дубокој старости 1498. године.

Постоји могућност да су великаши из покатоличене племићке породице Влатковића, подстицани из врхова Римокатоличке цркве, у време када је пред

турским освајачима нестајала самостална средњовековна босанска држава, али после ње и Херцеговина херцега Стефана, православне манастире у макарском приморју препустили римокатолицима.

Фрањевци запоседају православне богомоље

И поред бројних историјских извора који сведоче о паду Херцеговине и доласку Турака, када је на самом крају запоседнут и Макарско приморје, тешко је комплетирати потпунију представу о верским приликама које су владале у време турске владавине у трајању од једног и по века. За овај простор који је био од стратешког значаја борили су се Турци, Млечани и Мађари, а чести ратни сукоби доносили су пустошења и пресељавања становништва. У тим пустошењима страдала су и насеља и манастири. Таква пресељавања забележена су 1503. године, када се староседелачко становништво повукло на сигурнија станишта на суседна острва, а највише на Хвар, а на њихова места из макарског залеђа насељавало се ново становништво, међу којима је било доста босанских православаца који су касније превођени у римокатоличку веру. Тада је, како тврди Јакша Равлић, дошло и неколико босанских фрањеваца који су се населили у опустелим манастирима Заostroгу и Макарској. Манастир у Макарској прво су запалили Турци, али су га палили и римокатолици – Млечани који су ову богомољу спалили 1537. године под изговором, да се у њој “Турци не би утврдили”. Млечане су поново потиснули Турци који су спалили оно што је преостало у Макарском приморју.

Не зна се тачан датум градње садашњег самостана у Макарској. Јакша Равлић износи податак да је црква макарског самостана била изграђена 1620. године. Има и мишљења да је то било у време бискупа Стјепана Блашковића који је умро 1776. године и који је сахрањен у овом манастиру, а узима се да је ове године изграђена црква. Није јаснија судбина преостала два манастира у Макарском приморју – Заostroга и Живошћа. Садашња црква самостана у Заostroгу код Макарске сазидана је 1747. године. Црква заostroшког самостана сазидана је 1747. године, а како сведочи ћирилички натпис самостан је осветио епископ Босне Пожеге и Београда, Фрањо Баличевић.

Прво монашко прибежиште у Заostroгу како каже Љубо Влацић, подигнуто је 872. године, а подигли су га монаси источног обреда. Плоча са ћириличким натписом, која је била у зиду првобитне манастирске цркве, постојала је све

до 1747. године, када су фрањевци у непосредној близини ове цркве од зидова старе градили нову, при томе су намерно избрисали првобитни ћирилични натпис. На извору Дрвеника, поред манастира Заострог била је кула, на чијим зидовима је био урезан ћирилични натпис, који су фратри такође избрисали. О том суровом обрачуну са ћириличним натписима који су сведочили о древном православља на Макарском приморју говори и Алберто Фортис који је 1774. године објавио путопис са пута по Далмацији. Он с резигнацијом указује на то да су фрањевци у Заострогу “у градњи своје недавно начињене цркве употребили голему количину древнога камења са кога су помно огулили слова. Скупљали су га по оближњим местима, а напосе по рушевинама уз Неретву; ко зна колики губитак лепих записа дугујемо њиховој ревности“. Ако је веровати фрањевачком извору из 1720. године, најстарији помен о садашњој самостанској цркви у Живошоћу је из 1612. године, а подигнут је на развалинама старије богомоље. Турци су га више пута, пљачкали, али га нису палили.

Остаци средњовековних верских споменика – цркава и гробаља у Макарском приморју, што су уосталом потврдила и истраживања Невенке Божанић-Безић, по положају који заузимају у односу на стране света, указују на то да су их подизали православни верници. Већина цркава подигнутих у средњом веку, што су их после присвојили римокатолици, које су остале на првобитним темељима, окренуте су у правцу исток-запад, са олтаром на истоку, а прочељем на западу, како се уосталом и граде православне цркве. Сличан је случај и са непомераним стећцима и каменим плочама на средњовековним гробљима. Такав пример пружа и црква Светог Миховила у селу Игранима код Макарске за коју се сматра да је зидана крајем једанаестог и почетком дванаестог столећа. Исти је случај и са црквом Светог Јована у селу Подацима за коју се верује да је подигнута у једанаестом или на почетку дванаестог века. Са олтаром окренутим према истоку и прочељем на западу је и црква Светог Николе у Брелима која се први пут помиње у једном документу из шеснаестог века. Исти положај према истоку и западу заузима и црква Светог Петра у Макаркој за коју се претпоставља да потиче из петнаестог века, затим црква Светог Стефана у Драшницама коју је 1466. године подигао Херцег Стефан. Очигледно је да су православни саградили у Тучепима у осамнаестом столећу саградили цркву посвећену Богородици, што потврђује положај исток-запад у коме је постављена.

Као у Босни, Источној Херцеговини, Лици, Западној Србији, и у Макарском приморју на гробовима угледних покојника подизани су камени белези – стећци. Грбови над којима су се постављани такви надгробници, ако су у њима почивали православни хришћани, заузимали су правац исток-запад тако да је глава покојника била окретан према западу. У гробљу које се простире на око римокатоличке цркве у Доњим Брелима код Макарске сачувало се неколико стећака који од времена како су постављени нису били померани, а који заузимају правац исток-запад. Непомерани стећци окренути у правцу исток-запад налазе се и код римокатоличке цркве у селу Басту и у Игранима.

На неким од тих гробова, и поред упорних настојања римокатоличких свештеника да затру сваки траг ћирилице, ипак се до средине двадесетог века сачувао понеки ћирилични натпис. На једној надгробној плочи у селу Драшницама код цркве Светог Јурја уклесано је ћириличним словима име Стјепана Витасовића, а на једном стећку у Тучепима уклесано је српским ћириличним писменима име Павла Нимчића. Половином деветнаестог века, како је тврдио Петар Кадчић Пеко у тучепском гробљу било је знатно више таквих натписа. Средином деветнаестог века поред самостана Заострог, како тврди Качић, постојала је надгробна плоча на којој је ћирилицом било уклесано име Радована Радловића и Луке Војновића.

Уз западнохерцеговачке самостане Макарска, Заострог и Живокошће у Макарском приморју, из кога су у време турске владавине фрањевци развили мисионарски рад превodeћи у римокатоличку веру приморце, православне Србе, сврстао се и самостан Светог Петра на Шћиту у Рами. Овај самостан, који се јавља као значајно жариште римокатоличанства у првим вековима турске владавине, подигнут је на крајњем североисточном делу Западне Херцеговине, уклештивши се дубоко у Босну у долини реке Раме, десне притоке Неретве. Редовници овога самостана, признајући власт макарских бискупа, свој мисионарски рад су усклађивали са радом осталих самостана у Макарском приморју.

Усталило се мишљење да су у Рами одувек живели римокатолици и муслимани, а да тамо православних Срба никада није било. Али неки подаци које износи Миленко С. Филиповић упућују на то да је овде у средњем веку живело становништво које је исповедало православну веру. Филиповић је ове крајеве обилазио и истраживао у времену од 1931. до 1935. године, када је

нашао доказе да су у Рами у средњем веку, али и у каснијим вековима турске владавине живели православни Срби иза којих су остала кућишта, црквишта и гробља које су тада рамски римокатолици и муслимани називали грчким гробљима, грчким црквама, а људе чији су то трагови били – Грцима. Истражујући Раму, крећући се од села до села, он је на 24 места нашао грчке трагове које је и описао.

Речи Грк, грчко насеље, грчко гробље и грчка црква Филиповић је овако објаснио прихвативши тумачење овог појма који нуди Рјечник хрватскога или српскога језика Југословенске академије из Загреба: “Припадници западне или католичке цркве називани су у нашим земљама раније, а понегде и данас се зову, латинима, због употребе латинског језика у богослужењу. Слично томе, разни наши писци већ од 15. века (1470), употребљавали су име Грк у значењу, човјек који припада источној, православној цркви’. Могућно је да су се, не само у писаној књижевности него и у народу, за разлику од латина, припадници источне или православне цркве звали Грцима, јер је то хришћанство и дошло са те стране, и богослужење било на грчки начин, а понегде и понекад и на грчком језику. Поред тога православно становништво југословенских земаља дуго је било потчињено грчкој патријаршији”. Предања о православнима (Грцима) који су некада све до осамнаестог века живели у Рами које је Филиповић забележио тридесетих година двадесетог века у римокатоличкој и муслиманској средини била су још доста жива.

Средњовековни историјски извори не помињу ни једну римокатоличку богомољу ни самостан на целом подручју Раме, премда неки писци фрањевачких хроника тврде супротно. Не помиње се ни један манастир средњовековне Цркве босанске. Сматра се да је самостан Светог Петра у Рами подигнут после 1500. године. Могуће је да су се, служећи се уиграним поступцима, братри докопали неког старог црквишта или манастиришта на Шћиту у Рами, око кога је било средњовековно гробље. Од моћних рамских бегова Копчића и Дугалића испословали су дозволу да у првој половини шеснаестог века заснују самостан, и отпочну мисионарење и ширење римокатоличке вере не само у Рами него и на Дувањском пољу и широј околини.

Први помен рамског самостана у историјским изворима је из 1523. године, када су Турци попалили неке самостане у Босни па међу њима и овај у Рами.

Ова римокатоличка богомоља се затим помиње у у фрањевачким летописима углавном онда када би га палили или пљачкали Турци или разбојници. Напоследку су и сами фратри запалили свој самостан. Догодило се то у јесен 1687. године у време млетачко турског рата, када су рамски фрањевци ступили у контакт са Млечанима, кујући заверу за подизање раје на устанак, па су турске власти повеле истрагу против рамског гвардијана. После једног упада ускока који се десио у јесен 1687. године, неколико месеци после погибије Стојана Јанковића на Дувањском пољу, рамски фрањевци са око 150 римокатоличких породица, којима су се придружиле и неке православне породице, иселиле су се на млетачку територију у околину тврђавице Сиња. Ову сеобу фрањевци су касније везали за име котарског сердара Стојана Јанковића, Србина православне вере, како је он тобоже дошао у Раму и извео народ у Сињску крајину, а ово предање је разрадио и домислио Јероним Владић.

Два века после сеобе фрањеваца из Раме и одласка римокатоличких, али и православних породица са Дувањског, Ливањског можда и Купрешког поља, али и из Скопља (Бугојанске долине) ови простори су опустели. На њима је остало мало хришћанских породица. Помиње се податак како је у овим крајевима остао само један фрањевац. Све до почетка деветнаестог века у самој Рами, али и шире фрањевци нису имали сталног места боравка, па су им Турци дозволили да у селу Прослапу за верске потребе подигну једну скромну кућу. Тек 1855. године фратри су од бегова Дугалића откупили простор на Шћиту у где су биле рушевине њиховог некадашњег самостана, а ново земљиште од истих бегова откупљено је 1857. године. После аустроугарске окупације Босне и Херцеговине почела је градња нове самостанске цркве која је завршена 1881. године.

Фрањевци вешто користе Турску власт

У земљама којима су загосподарили Турци фрањевци су се брзо снашли. У последњим деценијама средњовековне државе босанске, док се живело под сталном турском претњом, краљ и обласни господари Босне, оставши без иједног савезника, окретали су се на запад, очекујући помоћ коју им је папа обећавао, а та помоћ унапред је условљавана новим уступцима. Још у то време фрањевци су се извештили како да испослују дозволе за градњу римокатоличких богомоља и самостана, које су подизали новцем који им је немилице даван из папинске благајне. Велика умећа развили су тада

фрањевци у обералићивању, убеђивању, уцењивању и подмићивању православних душа, преведећи их у римокатоличанство. Та своја умећа успешно су почели да примењују и под турском управом, лако налазећи путеве који су их водили до циља.

И у овом случају иза босанских фрањеваца увек је стајала Римска курија, која би ангажовала изасланике римокатоличких земаља који у Цариграду који су тамо заступали своје владаре. Они би узгред тражили понеку олакшицу и за босанске фрањевце. Међу таквима су посебно били агилни аустријски изасланици. Значајне услуге римокатоличкој цркви у Босни направили су посланици Дубровачке републике на Порти које су за фрањевце тражили додатне слободе и уступке, а порта их је потврђивала ферманима. Врло рано још 1463. године фрањевци су обезбедили ферман турског султана Мехмеда који им је дао потпуне слободе да делују у Босни. Тако су фрањевци, машући вешто ферманима турских султана, опседали представнике турских власти у Босни, тражећи нове уступке.

Прилике у којима су се нашли православни хришћани у време турске владавине биле су изузетно повољне за мисионарски рад фрањеваца. У пустошењима и ратним страдањима на удару турске војске прво су се нашле православне цркве и манастири, а онда и њихово свештенство. После пустошења један део народа се расељавао, а други враћао на стара огњишта, али често без свога свештенства. Све док 1557. године није обновљена Пећка патријаршија, многи предели на просторима средњовековне државе босанске, па и Западне Херцеговине били би више година без православног свештенства. У таквим условима није било тешко фрањевцима да убеди поједине српске породице на проверавање, поготово што је у то време и Римокатоличка црква поштовала стари јулијански календар, што су и фрањевци као и православни попови били из истог народа, говорили истим језиком, што су фрањевци у то време најчешће писали српском ћирилицом. У таквим условима отварали су им се православни домови, где су налазили православне и уводили их у римокатоличку веру. Понекада су им ишли на руку и сами представници турске власти од којих су многи, као фрањевци били конвертити, поисламљени Срби, отпадници од православне вере, па их је зближавало то отпадништво.

Још из времена средњовековне државе босанске имали су фрањевци разрађену методологију приступа локалним моћницима, о чему говори и Никодим Милаш, наводећи као пример сведочење фратра Златовића који каже како су “франковци знали тако се понашати да су код главатих Турака налазили пријатељства и заштите, што им је чудо користовало у вршењу пастирских дужности. Налази се по архивама самостана доста пријатељских дописа босанчицом и турских листина ових времена који им служиху за путне листове и просто ходаће по сусједних мјестах по којих честократ могаху мирно обављати послове”. Таквим поступцима су се фрањевци служили када је требало од турских власти обезбедити дозволу да на рушевинама неке православне богомоље заснују цркву или самостан. У једној од таквих прилика, како каже, Јероним Владић, фрањевци “не остадоше скрштених руку, часа не почасише, него одмах једни падоше на вруће молитве, једни полетише по дворовах везира, емира и угледних бега које је требало златом поткупити”.

Лов на православне душе

Очигледно је да су се фрањевци захваљујући подршци Римске курије у шеснаестом веку боље снашли од православних, од представника турских власти у Макарској добили су дозволе да преузму рушевине старих манастира Макара, Заострога и Живоношћа и бројних цркава. Неки фрањевачки историчари помињу да је у то време активно деловала и Макарска бискупија. Али све до средине седамнаестог века, док су Макарским приморјем господарили Турци макарским римокатолицима могли су да управљају само насловни бискупи чија су седишта била ван овога подручја .

Доцније се као макарски, дувањски и смедеревски бискуп помиње један сеоски фратар, Никола Угриновић, који је такође носио насловне титуле три бискупије: смедеревске, дувањске и макарске, а живео у селу у Пољцима, далеко од својих бискупија, где је и умро 1577. године. Чини се да је одрешене руке за свој рад на простору Макарске, све до Мостара и у југозападној Босни имао бискуп Бартул Качић Жарковић, који је на бискупску столицу сео 1615. године. Његово седиште било је у самостану Заострогу. Умро је 1645. године, а наследио га 1646. године Петар Качић, а те године Макарска са околином ушла је у састав Млетачке републике, када су за римокатоличку цркву наступила повољнија времена. Качић је умро 1685. године, а на његово место дошао је Никола Бјанковић који је уложио велики

труд у католичење православних, а тврди се да је у томе имао великог успеха. Умро је у дубокој старости, а наследио га је Стјепан Блашковић. После њега на бискупској столици седео је Фабијан Блашковић. Умро је 1819. године, а после његове смрти Макарска бискупија припојена је Сплитској бискупији.

Спорећи се код виших црквених власти са макарским бискупима, на сцену је ступила Мостарска бискупија, чији је оснивач 1625. године био фра Доминик Андријашевић.

На примеру Мостарске бискупије најбоље се може пратити начин како је Римска курија у прошлости на Балканском полуострву оснивала нове бискупије и како се и од чега почињало. Мостарска бискупија, о чему сведочи један извештај Конгрегације за пропаганду вере из 1623. године, на простору на коме је деловала у време оснивања није имала ни цркава ни верника ни свећенства. Једина хришћанска богомоља на простору бискупије била је капелица Светог Стевана у Читлуку, коју су 1540. године разрушили Турци. Уз залагање макарског бискупа фрањевци су је обновили 1614. године. Није исључено да је та црквица претходно била православна. Поред црквице биле су само три римокатоличке куће. У самом Мостару у време оснивања бискупије било је само десет римокатоличких трговачких породица. Та нова бискупија почетком седамнаестог века умешала се у јагму и за Дувањско поље што је изазвало страшно противљење Макарске и Требињске бискупије. За непуна три века свога деловања, захваљујући огњу, мачу и најцрњем прозелитизму, на подручју ове бискупије осим римокатолика више нема верника других вера.

Поглед са моста Фрање Јосипа према северу и џамији Мехмед Ђетордан 1900-тих.

И поред повољних услова за деловање на територијама које су биле у границама турске државе, током шеснаестог и почетком седамнаестог века фрањевци у почетку нису постигли неке значајније успехе у превођењу православних у римокатоличку веру. У извештају макарског бискупа Бартоломеја Бартула Качића из 1626. године потврђује се да су у свим парохијама – жупама његове бискупије, у чији састав су уврштени Дивно и Рама, у већини били православни. Слично стање, према извештају истог бискупа, било је и десет година касније. Дувањска и рамска жупа (парохија) биле су у саставу самостана Светога Петра у Рами. Бискуп извештава да је приликом ове посете у дувањском селу Липи са православне на римокатоличку веру превео 31 лице, а у Бришнику, селу у коме је рођен хајдучки харамбаша Мијат Томић, десет лица.

У превођењу православних у римокатоличку веру посебно се истакао макарски бискуп Никола Бјанковић који је претходно дванаест година

мисионарио по Херцеговини и за то време у римокатоличку веру је “превео многе шизматике (православне, прим. Ј. Б.) и крстио многе турске породице”. Његов учинак хвали и хроничар рамског самостана Јероним Владић који говори како је Бјанковић на размеђу седамнаестог и осамнаестог века превео многе православне у римокатоличку веру.

Највеће успехе у католичењу српског живља постигли су фрањевци на далматинској територији која се налазила у саставу Млетачке Републике, а велику помоћ пружила им је млетачка власт. После пораза Турака под Бечом 1683. године босански фрањевци, подстицани од Свете столице, брзо су заборавили на привилегије које су им Турци дали, почели су шуровати са Млечанима и Аустријанцима прикупљајући важне обавештајне податке, а припремали су терен за упаде ускока на турску територију, што је код Турака изазивало подозрење, а онда и одмазде, у којима нису штеђени ни фрањевци ни њихове богомоље. Због тога су фрањевци почели организовано да пресељавају на млетачку територију велики број римокатоличких, али и православних породица.

Прва таква сеоба догодила се 1650. године када су се на млетачку територију доселиле 54 босанске породице. Нова сеоба збила се 1684. године под вођством фрањевца Шимуна Брајиновића, а затим су уследила већ помињана сеоба која се десила 1687. године, неколико месеци после смрти Стојана Јанковића. Фрањевцима самостана у Заострогу приписује се заслуга што су на територији коју је у седамнаестом и осамнаестом веку контролисала Млетачка република из залеђа које је било у саставу Турске царевине превели око 4000 хришћанских породица. Сам фра Андрија Бебић превео је око 500, а Фрањо Радатовићи око 320 породица Млетачка власт у Далмацији, чији су носиоци били ватрени римокатолици, тежећи да све становништво преведе у римокатоличку веру често је примењивала силу како би православне натерала на проверавање, одузимајући им и неке њихове цркве и дајући их фрањевцима.

Крајем седамнаестог века фрањевцима се при руци нашао млетачки провидур Далмације Петар Валијер који је и сам био фанатични римокатолик, он је, излазећи у сусрет далматинским бискупима, примењивао државне мере, присилно покрштавајући православне Србе. Помоћ млетачке државе посебно је искористио сплитски бискуп Стефан Космо који је тврдио да је у то време

на римокатоличку веру превео неколико хиљада православних Срба, а сами фратри су се у својим списима тада хвалили да је било око 25.000 провереника. Посебно је успешно римокатоличке било око Врлике, Сиња и дичим. Сплитски бискуп Стефан Космо хвали се у једном извештају Светој столици, писаном 1685. године како сваке седмице из православне у римокатоличку веру преведе по неколико Људи. У једном другом извештају Комисији за пропаганду вере овај бискуп се жали на тешко сиромаштво у коме живе у католичку веру тек преведени верници.

За то време предели у макарском залеђу из којих се иселио народ предвођен босанским фратрима остали су пусти. И пре миграције рамских фрањеваца ови предели били су ретко насељени. Приликом обиласка Дувањског поља 1671. године макарски бискуп фра Маријан Лишњић, који је, што је и разумљиво, само водио рачуна о римокатоличким душама, на Дувањском пољу је нашао свега 300 верника, али они нису имали ни једну богомољу.

Искорењивање православља на Пељешцу

Почетком двадесетог века међу житељима Пељешца (Рата) још је било живо сећање на времена када су житељи овог времена исповедали стару или православну веру, а одржало се предање о црквама које су претходно биле православне или грчке, када су припадале “пишћанима” или “власима”. Сматра се да је добар део популације овог полуострва био пореклом из Босне, Херцеговине, околине Новог Пазара. Помиње се да је код места Куне на Пељешцу био православни манастир у коме су живели калуђери чији зидови су постојали почетком двадесетог века. Приликом изградње пута крајем деветнаестог века нађена је камена плоча на којој је био ћирилични натпис за који се веровало да је припадао манастиру, плоча на жалост није сачувана. Римокатоличка црква Светог Петра и Павла у Трпњу некада је била православна. Православне цркве на Пељешцу постојале су у Пијавчини, Жуљане, Црној Гори и Јањини. Сачувало се сећање да је православни народ овог полуострва присилно покатоличен, да је Дубровачка република то учинила користећи оружану силу, да су снажан отпор пружили житељи села Осбјаве и Потомње, али да је власт применила силу и оружје када је било и мртвих глава.

Почетком двадесетог века становници села Горња Врућица на Пељешцу славили су православни Божић. Сачувао се обичај ложења бадњака уочи

Божића и мирбожење онако како то чине православни Срби. Почетком двадесетог века народ Пељешца је певао “о Марку, Милошу, Момчилу, Рељи, Вукашину, Страхињићу Бану, Црнојевић Иву, Дојчин војводи, Вуку Бранковићу, Херцегу Шћепану, Јанковићу, Смиљанићу, о Косову, Шар планини, Прилипу”.Многе породице са Пељешца носиле су и даље своја српска презимена као што су Вулетићи, Радуловићи, Шаиновићи, Лазићи, Лазаревићи, Милановићи, Миловановићи, Радовићи, Радоши, Станишићи, Југовићи, Миличићи, Милићи, Милетићи, Вукићи, Богојевићи, Радулићи, Мирковићи, Томашевићи.

Архиве самостана у Макарском приморју поседују бројне документе у којима се сведочи о превођењу православних у римокатоличку веру. Такав један докуменат, наводно из 1451. године помиње Петар Кадчић Пеко у коме се тврди да је неки фрањевац Фрањо Момовић превео у римокатоличанство 736 православних породица. Тврди се да је фрањевац Бариша Арбић превео на католичку веру око 30 Турака, а фрањевцу Ловри Љубушанину забележено је у животопису да је превео на католичку веру једну удовицу и њену кћерку.

Сведочанство о масовном превођењу у осамнаестом веку Неретвљани у римокатоличку веру оставио је фратар Лука Владимировић, који се хвалио да је потомак српских краљевске лозе, у свом делу (*Chronicon archiviale conventus Sanctae Mariae Zaostrogensis, Venetiis, 1770*) које је потписао псеудонимом Луциус Нарентинус. Он са посебним уважавањем наводи имена римокатоличких свештеника на простору неретвљанске области који су се истакли у превођењу православних у римокатоличку веру. Са посебним поносом истиче како су римокатоличку веру примиле угледне српске породице: Милетић, Видовић, Вулетић, Мартиновић, Кнежевић, Милошевић, Савић, Поповић, Орашњак, Тадић, Рајчевић, Билешанин (Бјелиш). И сам Владимировић у свом делу похвалио се како је превео на римокатоличку веру породице Бркић, Зубичевић, Лаурић, Секулић, Павковић, Сандић, Миловац, Мостарац ... Као своју животну заслугу он истиче и то што је превео на римокатоличку веру 12 православних девојака.

И Макарски Летопис кога је писало неколико фратара од 1773. до 1794. године сведочи о мржњи римокатоличких свештеника и њихових верника према православним Србима или ркаћима како су они погрдно називани о односу Римокатоличке цркве и њених верника према православнима који су

живели у Макарском приморју у другој половини осамнаестог века. Фрањевачки летописац са симпатијама пише о познатом хајдуку из имотске крајине Ивану Бушићу-Роши харамбаши, римокатолика који је још славио своју крсну славу Светог Јована Крститеља, али по новом грегоријанском календару, када је 1775. године, на дан његове крсне славе Светога Јована Крститеља у Имотском пољу убио три православна Србина – ркаћа јер су орали, а нису поштовали римокатолички одмор. Тај исти Роша пресрео је дувањске трговце, а међу њима и једног ркаћа – православног Србина јер није умео да прочита Оченаш Римске цркве. Са насладом фрањевачки летописац бележе како су млетачке власти у Макарској 1778. године заплениле робу једног мостарског трговца – ркаћа.

Процес присилног превођења православних у римокатоличку веру наставио се иу деветнаестом веку. Током 1817. године римокатолици су спалили архиву српске црквене општине у Метковићу, у којој су постојали подаци о страдањима православних од Римокатоличке цркве и млетачких власти, али и аустријских власти само због тога што су исповедали своју стару веру. Позивајући се на документа која су оставили православни свештеници у Метковићу, Влачић наводи да су им 1837. године власти по налогу римокатоличких црквених достојанственика били забранили да обављају верске обреде. Исте године, на православног Божић, римокатолици су навалили на православну цркву у Опuzену са које су скинули звоно.

Православнима је током и средином деветнаестог века било забрањивано да славе своје празнике по старом јулијанском календару. Сердар Иван Качић који је по новом грегоријанском календару славио своју крсну славу Светог Ивана, некадашњег православног Светог Јована, затварао је у тамницу оне хришћане који су своје земљорадничке послове обављали држећи се старог календара. Православни су присиљавани да пуцњима прангија свечано дочекују римокатоличке бискупе који би посећивали места у којима су живели. Сачували су се документи који потврђују како су тешко живели православни свештеници у Опuzену на чије су куће ноћу насртали римокатолици, стално их узнемиравајући. Свој долазак у нову парохију морали су да пријављују римокатоличком бискупу.

Крсна слава веза са Српским коренима

Родови из Западне Херцеговине, чак и они који су давали или дају фрањевце, уз још неке обичаје из старе православне вере најупорније чувају крсну славу као директну везу са својим српским православним коренима. Са колена на колена, пошто су променили веру, очеви и дедови, чувајући често и стару православну икону свога свеца заштитника, заклињали су синове и унуке да наставе да славе крсну славу, да на дан славе пале свећу и ломе славски колач.

Пошто је увидела да није у стању да искорени те обичаје Римокатоличка црква покушала је да их бар донекле измени или усмери у том правцу да временом нестану. Поједини православни свеци који се славе преименовани су у римокатоличке – Свети Јован у Светог Ивана, Михољдан у Светог Мијовила, Свети Стефан у Светог Стјепана. Временом су неки од тих светаца уместо по старом јулијанском почели да се славе по новом грегоријанском календару. Са овим обичајима суочила се својевремено крајем петнаестог века и Дубровачка република када је под своје скуте ставила полуострво Пељешац, па је покушала да донесе и некакве прописе којима би се умањио значај српске крсне славе коју су славили тек покатоличени Срби. Крсну славу славе и римокатолички родови из Конавла и Боке Которске.

Крсну славу Светог Јована Крститеља славила је, али и данас слави род Качића из Макарског приморја, о чему је оставио сведочење фрањевац Андрија Качић-Миошић (1704 – 1760), познати песник из Макарског приморја и редовник заострошког самостана у знаменитој књизи Разговор угодни народа словинскога, објављеној у Млецима 1756. године. На једном месту описујући и опевавајући своје претке Витезове Качиће он каже: “Све куће овог племена држе Светог Ивана за свог бранитеља, ма различито: јер ови у горњем приморју славе га на хришћански (православни, прим. Ј. Б.), сјутра дан по латинском (римокатоличком, прим. Ј.Б.) Водокршћу, у који дан долази хришћански (православни, прим. Ј. Б.) Ивањдан; а они у доњем приморју славе га на латинску, по нашем Божићу. Имају у Подаци своју властиту цркву Св. Ивана, и у њој четири греба, од којих су господари Миошићи и Алексићи, који на другом мисту не имаду својих греба од старине изван у реченој цркви”.

Ове наводе упечатљиво је објаснио најбољи Качићев тумач и биограф Дан. А. Живаљевић: “Кад узмемо у обзир да су Качићи из Босне, да само Срби

православне вере славе славу и да и данас има у Далмацији и Боци Котарској читавих братстава, која примивши римокатоличку веру, задржаше своју стару славу и славе православне свеце, а некима чак и православни свештеник сече колач, то нећемо погрешити ако из горњих Качићевих речи изведемо: да су Качићи старином били православне вере и да се у Качићевој кући славио зимски Свети Јован, кога слави знатан део српског народа”. Са оваквим мишљењем Дан. А. Живаљевића није се сложио Стјепан Бановић износећи став да Качићи у прошлости нису били православци него некакви босански патарени, који су такође славили славу.

Почетком двадесетог века у Макарском приморју није било ни једног православног Србина, ни једног православног верника, а како сведочи Стјепан Бановић, сви приморци макарске крајине “славе крсно име и данас, управо онако како се оно славило у Босни или Западној Србији. Слави га и сва загорска и вргорска крајина, а славе га и око мутне Неретве – дакле по свем територију некадање Паганије – Крајине, гдјено се толи устрајно држаше патаренство за неколико стољећа”.

Бавећи се питањем крсне славе, Бановић је почетком двадесетог века обавио истраживања у више села макарске крајине где је пописао римокатоличке родове и њихове крсне славе. Обишао је Заострог, Дрвеник, Подаци, Брист, Градац, Баћину, Живошће, Играле, Драшницу, Подгору, Вргорац, Бању, Котезе, Кокорић, Сридрушу, Кљенак, Рвачу, Вишњицу, Драгљане, Завојане и Козицу. Међу презименима које је Бановић пописао има и оних која указују на чисто српско порекло међу којима су: Јелчићи, Косовићи, Витасовићи, Делићи, Бурићи, Борићи, Богуновићи, Бошковићи, Калабе, Ђиковићи, Крстићи, Стојковићи, Павловићи, Росандићи, Вулиновићи, Југовићи, Радојковићи, Враћеша, Миличевићи, Радонићи, Миличићи, Галићи, Станковићи, Ракићи, Јолићи, Марковићи, Вуковићи, Јовићи, Вујчићи, Вулете, Човићи, Николићи, Мишићи.

Родови који живе у Макарском приморју углавном славе крсне славе које се иначе најчешће славе код Срба. У селу Заострогу, поред римокатоличког празника Три краља који се славе на дане православног Божића када је честа слава Свети Стефан, слави се и Свети Мијовил (Михољдан), Свети Лука (Лучињдан), Мартин бискуп (Мратињдан), Никола бискуп (Никољдан) и Свети Иван (Јовањдан).

Крсна слава се одржала у Макарском приморју и почетком двадесет првога века, што потврђује и Глас концила (47/1587), представљајући село Видоње, најудаљенију жупу од Сплита, седишта Сплитско-макарске надбискупије. Ово село које римокатолици у Хрватској називају хрватским Назаретом за последње 43 године је дало 20 свештеника римокатоличке цркве, од тога њих 17 су живи, а међу њима и двојицу надбискупа. У том селу Видоње које је толико задужио Римокатоличку цркву, како саопштава Глас концила, и данас “свака породица има свога свеца заштитника когаштује на посебан начин, те је то истинско породично славље на које долазе пријатељи и родбина.”

Јово Бајић

Извор: kovceg.tripod